

Aina Moll

LA NOSTRA LLENGUA

Segona edició

EDITORIAL MOLL
MALLORCA
1994

Col·lecció TOMIR n.º 15

VIII. Ets articles des balear i es nivells de llengo

Hi ha encara altres qüestions que voldria comentar sobre ets articles des balear:

1. *Sobre ses formes*

a) Ses formes i ses contraccions de s'article "salat" no són exactament iguals en tot es territori de ses illes Balears.

Es masculí plural *es* pren sa forma *ets* davant vocal a Mallorca i Menorca: *ets homos*, *ets al·lots*, i a Eivissa no: *es hòmens*, *es al·lots*.

Darrere sa preposició *amb*, es masculí pren sa forma *so*, plural *sos*: "M'he fet mal *amb so* càvec". "No agafis sa carn *amb sos* dits". Però es pot dir també "*amb es* càvec", "*amb es* dits", i a Menorca no es diu d'altra manera.

També hi ha diferències en ses contraccions: Per exemple, a Menorca es diu "sortiré *as* carrer", anirem *as* cine, i a Mallorca "sortiré *an* es carrer", "anirem *an* es cine".

b) A ses Balears hi ha també restes de s'article masculí *lo*, que en sa llengo antiga convivía amb *el* i que és encara ara sa forma d'article

masculí típica des català nord-occidental (“*lo pi*”, en lloc de “*el pi*”). El trobam a ses Rondaies (només en es versos) i en ses expressions “fossilitzades” *tot lo món, tot lo dia*.

2. Sobre sa distribució de funcions

a) Dins sa llista de paraules que designen coses “importants i úniques” i per això duen sempre s’article *el, la*, hi ha dues excepcions molt significatives: *es sol* i *sa lluna*. És evident que designen astres que són únics dins es nostro sistema solar i tenen una importància decisiva en sa nostra vida. Sembla ben clar que s’article que els correspon és s’article d’importància. I segurament l’hi tenien: ho indica es títol de sa rondalla “Sa fia *del Sol* i de *la Lluna*”, que comença així: “L’any tirurany, *el Sol* i *la Lluna* tengueren una fia...”, i continua amb s’article “salat” davant es mateixos noms, que s’escriuen amb minúscula: “Per amor de Déu, diu *sa lluna*, lleva’t això des cap...!”

Segurament s’explicació d’aquesta alteració de “sa norma d’importància” en es cas des sol i sa lluna, és de psicologia col·lectiva: en depenem tant, i tenen tanta d’importància per noltros, que per això mateix mos són “familiars”. Fixau-vos que és ben corrent aplicar-los un sufix diminutiu (que és propi de s’afectivitat i sa familiaritat): *es solellet* (pronunciat *soleiet* a Mallorca i Eivissa, *solet* a Menorca), *sa lluneta*, i en canvi nigú diria mai *el monet*, *la terreta* o *la mareta*, per més que estimi el món, la Terra i la mar.

b) S’ús de s’article *el, la* amb noms que generalment duen *es, sa*, serveix per “singularitzar” sa persona o cosa designada. Així, en expressions com: *L’home* no ho veia gens clar”, “*La dona* estava tota satisfeta”, *l’home* i *la dona* són equivalents d’aquell *home*, aquella *dona*, o simplement d’*ell, ella*. O bé: “Qui hi ha *a la casa*?”, per dir “en aquesta casa”, “sa gent *del país* (=d’aquest / d’aquell país) i altres expressions des mateix estil.

Ho vull dir una vegada més: tot això és molt complicat i difícil d’assimilar per un barceloní o un valencià –sobretot si ho ha de “descobrir” tot sol–, i no és d’estranyar que puguin viure anys i panys entre noltros sense arribar-ho a dominar.

S’ús de s’article a ses Rondalles Mallorquines

Ses *Rondaies mallorquines* d’En Jordi d’*es Recó* són una font interessantíssima per estudiar s’ús i ses funcions des diferents articles en mallorquí. Valdria la pena que es nostros universitaris hi dedicassin qualche tesina de llicenciatura, i fins i tot una tesi doctoral.

Ja hem vist que s’article personal és un recurs de primer orde per donar noms expressius a tota casta de personatges: *En Joanet Cameta Curta*, *En Pere Poca-por*, *En Tinyoset*, *N’Estel d’Or*, *Na Filet d’Or*, *N’Arrabassapins*, etc.

Però també és digne d’estudi s’ús i sa distribució dets articles *el* i *es*.

En general, ses rondalles segueixen estrictament ses normes pròpies des nostro dialecte que hem exposat: s’article *es, sa* de “familiaritat” o “normalitat”, i s’article *el, la* “d’importància”. Vegem-ho en uns quants títols:

<i>Es</i> quatre germans.	<i>Es</i> segador i <i>sa</i> beata.
<i>Es</i> fii <i>des</i> pescador.	<i>Es</i> jai de <i>sa</i> barraqueta.
<i>Ets</i> al·lots de Son Porc.	En Juanet i <i>es</i> set missatges.
<i>El</i> Rei de tres Reinats.	<i>La</i> Princesa Aineta.
<i>El</i> Príncep Corb.	<i>L’amo</i> de So Na Moixa.
De quan <i>el</i> Bon Jesús i Sant Pere anaven <i>pel</i> món.	
<i>Sa</i> fia <i>del</i> Sol i de <i>la</i> Lluna.	

Ara bé, quan es tracta de noms corrents –que normalment han de dur article “salat”– aplicats a personatges extraordinaris o a coses o fets meravellosos, de vegades preval s’article de familiaritat i de vegades es d’importància:

<i>Sa</i> llampria meravellosa.	<i>L’amor</i> de les Tres Taronges.
<i>Es</i> Mèl·loro Rosso.	<i>La</i> Mare Baleneta.
<i>Es</i> cavallet de set colors.	En Juanet de <i>l’Onso</i> .
<i>Sa</i> Comtessa sense braços.	<i>La</i> Flor Romanial
<i>Es</i> gigants des <i>’ermita</i> .	<i>La</i> bona Reina i <i>la</i> mala cunyada.
<i>La</i> Bella Ventura o <i>Es</i> Ca Negre sense nas.	
<i>L’amo</i> En Biel Perxanc i <i>la</i> dona d’aigo.	

Es versos, dins ses "Rondaies"

Allà on es veu més un ús sistemàtic de s'article segons es grau d'importància –i sovint amb sa forma *lo, los*, en lloc de *el-*, és en es versos que s'intercalen dins es text en prosa, per donar relleu an allò que diuen es personatges, o per acabar en to de broma sa rondalla. Vegem-ne uns quants exemples:

Quan el Rei demana a sa fia del Sol i de la Lluna de qui és fia, ella respon:

Ma mare és blanca, mon pare és ros!
No ho aclariria de qui som fia
sia *el* qui sia
fos *el* qui fos.

I es fabiol de "La Flor Romanial" canta:

Oh pastor, *lo* bon pastor!
tu em toques i no em fas mal.
M'enterraren dins *l'*arena
per *la* flor romanial.

En "Es Port de Sa Cibolla Blanca", En Robert, per curar sa fia del Rei, li canta:

La tonada del patró
que cativa us va trobar;
la tonada del patró
que amb bons doblers vos comprà.

I continua recordant-li tot allò que va passar, fins que acaba:

La tonada del patró
que ve per fer-vos cobrar:
vetací *los* vostros pares,
vetací *el* qui vos salvà.

A ses nocés d'En Bernadet amb s'esclava que es feia passar per l'Amor de les Tres Taronges, sa colometa, que era sa fadrineta encantada, canta:

Per mi se fan *les* nocetes
i jo me menj *les* miquetes!

A sa rondalla "Es set ceros", Na Juanota, que es fa passar per N'Aineta, diu:

– No menjaré ni beuré
fins que *es* fetge *des* set ceros veuré,

amb article salat, mentre que N'Aineta, de dins es pou on Na Juanota l'ha tirada, crida:

Germanets set ceros!
veniu-me a ajudar,
que estic a dins *l'*aigo
perill d'aufegar.

Es finals de rondalla en vers, dits en to de broma, duen s'article familiar:

I jo me'n vaig venir
amb un capellet de vidre;
i *ets* al-lots, *pes* camí,
maquets i maquets
i no me'n deixaren bocí.

O bé:

I sa rondalla ja està acabada.
Si vos agrada,
menjau-la-vos frita,
menjau-la-vos torrada.
Si no vos ha agradat,

anau damunt *es* Puig Pelat,
i agafau un gatovell,
i bones fregades per *sa* pell!

Sa norma bàsica de s'article, en es dialecte balear

Podríem continuar indefinidament, acumulant exemples de s'aplicació que fan ses rondalles d'una norma des dialecte insular, que és precisament sa seva gran originalitat: *S'article salat és s'article de ses relacions amistoses i familiars, i s'article formal és es de ses relacions convencionals, formulàries o importants.*

Hi ha paraules que, pes seu sentit singular o perquè són formes de tractament, duen sempre s'article formal *el, la*. Però *quan allò que és formal és sa situació, tots es noms prenen automàticament s'article formal.*

Per això s'article *es, sa*, tan viu dins sa conversa familiar i amistosa, no es troba pràcticament mai en es documents, ni en es texts literaris, ni tan sols en ses oracions: sempre s'havia resat es *parenostre* amb article formal (*el nostre pa de cada dia, el dia d'avui, les nostres culpes, els nostres deutors,...*). Ara hi ha molta gent –fins i tot capellans– que el resen amb article salat, però és perquè no l'han après amb es catecisme mallorquí, sinó que l'han traduït des castellà a sa seva parla familiar.

ES NIVELLS DE LLENGO I ES REGISTRES LINGÜÍSTICS

Aquesta distribució dets articles segons es grau de formalitat s'adapta perfectament an allò que es sociolingüistes anomenen *nivells de llengo i registres lingüístics*: és a dir, ses maneres diferents d'expressar-se, segons ses circumstàncies de sa comunicació.

Sa diferència entre es dialectes i es registres, és que es dialectes són modalitats diferents d'una llengo, parlades a diferents llocs des seu territori; es dialectes són complementaris: entre tots formen sa llengo, i cadascú parla es seu dialecte sempre –en no esser que voluntàriament s'adapti a un altre–: qui xerra mallorquí no ralla menorquí, ni enraona barceloní.

En canvi, es registres són maneres diferents d'expressar-se que tenen ets individus, segons sa circumstància de sa comunicació: no parlam igual amb un infant petit que amb una persona gran, ni amb un amic íntim que amb es metge, o amb un funcionari; un professor no parla igual dins sa classe que en conversa informal amb ets alumnes, ni un batle en una conversa entre amics o quan fa un discurs solemne.

Hem comparat una llengo i es seus dialectes amb un abre i ses seves branques. També l'hauríem pogut comparar a un poble i es seus carrers, o a una casa i ses seves habitacions: es poble és es conjunt de tots es carrers, i sa casa es conjunt d'habitacions.

Respecte des seus registres, una llengo també ha estat comparada a una casa –una casa antiga, unifamiliar, composta de planta baixa i pis–: a sa planta baixa (nivell baix) hi havia ses dependències més utilitàries, ses que no poden faltar a una casa per modesta que sigui: una cuina, un lloc on menjar, un lloc per dormir, i a sa planta alta o “planta noble” (nivell alt), es dormitoris principals i ses sales. Sa part més necessària d'una casa és sa part utilitària, però sa que marca més sa riquesa o s'importància d'una família és sa part noble. Idò bé: es nivell baix de llengo comprèn es registres familiars, i es nivell alt es registres formals.

També s'han comparat es registres lingüístics amb s'indumentària: sa gent acostuma a moure's dins ca seva amb vestimenta còmoda, que moltes vegades no serveix per sortir-hi an es carrer (registre “íntim, familiar”); també hi circula en vestit corrent de carrer (registre “normal” o “estàndard”), però generalment no hi va mudada, tret des dia que s'hi fa una festa; i si sa casa té grans sales a sa planta noble, tothom hi va vestit d'etiqueta (registre “formal” o “solemne”).

En una llengo de cultura normal, sa gent aprèn a ca seva sa manera de parlar familiar, i a s'escola sa manera formal; i sa seva formació social i cultural li ensenya a distingir en quin registre ha de parlar en cada circumstància: aprèn que parlar en registre formal en reunions familiars o amistoses no és adequat, i fins i tot pot resultar ridícul, i que en situacions formals emprar es registre col·loquial pot ser igual que presentar-se a un sopar d'etiqueta amb calçons vaquers i espartenyas.

En es cas de sa llengo de ses Balears, s'article és sa principal marca des nivell de formalitat; i hi ha casos en què es registre formal és obligat, i altres en què sa tria depèn només des qui parla o escriu. Però fins fa

pocs anys, sa nostra llengua estava confinada en es nivell baix familiar i amistós, mentre que es nivell alt –escola, mitjans de comunicació, espectacles, actes públics en general– era ocupat pes castellà. No és d'estranyar, per tant, que es registres formals siguin desconeguts de sa gran majoria des ciutadans, i que sa minoria que els coneix tengui dificultats per aplicar-los, sobretot en sa llengua parlada, en què no els havia practicat mai.

“La Nostra Llengua” no s’ha adequat fins ara an aquesta norma

En es moment d’iniciar es programa *La Nostra Llengua* em vaig haver de plantejar es problema de “s’instrument lingüístic” que l’havia de vehicular. I vaig optar pes nivell col·loquial mallorquí, i per tant, amb s’article “salat”. Vaig decidir-ho així per comoditat (perquè sa manca de pràctica des mallorquí en registre formal em posava en perill de caure en expressions de nivell col·loquial, o en barcelonismes inusuals aquí), però sobretot perquè havia observat que hi havia molts de malentesos sobre sa llengua catalana i ses seves modalitats, i no volia que, si emprava s’article formal abans d’haver explicat aquesta particularitat des català de ses Balears, de canviar d’article segons sa formalitat de sa situació, això pogués ser interpretat com a despreci de ses modalitats illenques.

Però això era com si em presentàs davant ses càmeres amb bata i sabatilles, i com si per “anar mudada” hagués de llogar un vestit, adoptant es parlar barceloní. Jo necessit poder parlar ben mallorquí en registre formal –i també ho necessiten es nostros diputats i ses nostres autoritats, que demostren tenir es mateix problema que jo–, i es televidents també necessiten acostumar-se a sentir es mallorquí, es menorquí i s’eivissenc en aquest registre que fins fa ben poc no tenien ocasió de sentir, perquè tots ets actes formals es feien en llengua castellana, i TV3 i es canal català de TVE s’expressen quasi exclusivament en barceloní. Per això, a partir des punt on estam ara, *La Nostra Llengua* es va fer en registre formal. I vaig tenir es gust de veure que es canvi no ocasionava cap protesta, com no n’havia ocasionat cap es to col·loquial precedent.

Jo no sé si es to col·loquial que he emprat fins ara serà tan ben rebut com ho va ser en es programa televisat: Tenint en compte que s’estàndard escrit sí que està consolidat (perquè sa dictadura no va poder impedir que circulassin texts escrits i que una minoria aprengué de llegir i d’escriure), es fet d’escriure en registre col·loquial és més poc justificable que en es cas de sa televisió. Així i tot, ho he fet, per ses consideracions que he exposat en es pròleg d’aquest llibre. Però arribats en aquest punt de ses explicacions bàsiques sobre sa nostra llengua, no tendria sentit continuar en registre familiar.

A partir d’ara, idò, adoptaré es registre “estàndard” o formal, propi de sa llengua escrita.